

QUAN UN HEREU DE CAN SERRAT PERSEGUIA «LA GUILLA»¹

PEP VILA

Per caçar los pastors tens un parany.
(*Rector de Vallfogona*)

COM HE ARRIBAT FINS AQUÍ

En una ocasió que m'interessava per saber més coses, fets puntuals, del meu besavi matern —no el vaig arribar a conèixer—, Enric Jordà Serrat (nat el 19 de juny de 1867, mort el 13 de març de 1938), de Ruplà, al Baix Empordà, hisendat, negociant i propietari, alcalde de poble, em vaig adonar, tot mirant les partides de defunció, que la seva mare provenia del poble de Corsavell, a l'Alta Garrotxa.

Al poble de Ruplà, el besavi hi tenia un molí d'oli, les terres que havia heretat a Albanyà, Corsavell, Lliurona. A més hi havia altres propietats a Albons, Cruïlles, Foixà i Palafrugell. L'any 1891, i fins al 1899, es troba la matrícula «de Molino de aceite particular d'Enrique Jordan (sic) Serrat» (*Arxiu d'arts i oficis de la Bisbal*). N'extreia suro, fusta, llenya, carbó vegetal i hi tenia mossos llogats. Hi abundaven els pins, els roures, les alzines, les boixedes, etc. Aquest comerç va subsistir fins a mitjans del segle XX. Llavors va començar un imparable despoblament del lloc. En aquelles contrades de muntanya, moltes feines es feien a coll de bèsties. Enric Jordà fou alcalde de Ruplà en dues ocasions (1912-1920 i 1921-1929) i cap del sometent en aquesta població, jutge de pau. L'any 1914, l'Ajuntament, sota la presidència de l'alcalde Enric Jordà Serrat, va comprar quatre banderes negres per a la processó que s'havia de celebrar el Dijous Sant a la nit. L'any 1923 li van concedir una medalla i el títol a la constància en el tema de l'ordre públic. Per aquells anys anava a caçar perdus a Cap

¹ Enviat el 29 de desembre de 2022. Publicat l'1 de febrer de 2023 a *Vademècum* <<https://mariatoldra.com/>>.

de Creus, segons una xafarderia que surt publicada en la publicació *Sol ixent*, de Cadaqués. Tenia un bon cotxe, un estol de minyones a casa.

Havia nascut a Ruplà, en una casa que en diuen, encara, can Llorà o can Pagès. A la partida de naixement hi llegim: «hijo legítimo del señor Narciso Jordá [Reixach] [mort l'any 1898] y de la señora Susanna Serrat, esta de Corsavell, sufragánea de Llorona». Aquí és on entren en escena els Serrat de Corsavell. Per motius que se m'escapen —les guerres carlines, la necessitat de buscar una vida més còmoda, un casament—, van baixar de la muntanya al pla. Són aquells mots del poeta i dramaturg Àngel Guimerà: «Catalunya rep la saba / dels mugrons dels Pirineus, / i no vol ésser esclava / sinó del mar que té als peus».² L'any 1871 hi ha constància que al mas Llorà hi vivien Narcís Jordà i Susanna Serrat Jordà, amb la seva mare Agustina Jordà, natural de Ruplà. Van haver de demanar llicència per casar-se per motius de consanguinitat.

Aquest matrimoni, entre 1871 i 1876, va tenir tres fills. L'Enric fou el segon. Va contraure matrimoni amb Encarnació Pagès, pubilla d'una altra casa important a Ruplà. Entre 1901 i 1914 van tenir set fills. Susanna Jordà Pagès, la gran, casada amb Innocenci Medinyà, fou més endavant la meua àvia. Van tenir dos fills: Rosa Medinyà (la meua mare) i en Leandre (el meu oncle). L'any 1934, l'hereu de can Jordà, Joaquim Jordà Pagès, es va casar amb Pilar Follia Ribas, de Sant Sadurn de l'Heura. En Joaquim va desaparèixer l'any 1937 o el 1938, durant la Guerra Civil.³ El van declarar «desaparegut», mai més no en van saber res. Fou llavors quan la vídua, per subsistir, es va veure obligada a vendre i malvendre patrimoni. Tenia també un administrador, incompetent, que va dur la família a la ruïna.

Susanna Serrat Jordà (mare del meu besavi) va morir a Ruplà el 8 de març de 1892, a l'edat de 59 anys. Susanna era natural de Corsavell. Filla de Jaume Serrat Quintana —a la partida de defunció es llegeix «Quera»—, de Corsavell, parròquia de Lliurona, i d'Agustina Jordà Tomàs o Thomàs Pla, de Ruplà. Va deixar tres fills, tinguts amb Narcís Jordà: l' Enric (el meu besavi), en Josep i la Dolors.

L'any 1906, Enric Jordà, que sempre va viure al mas, era el segon contribuent local més important. Aquest fet m'ajudava a entendre, m'explicava millor per què una branca de la meua família havia posseït grans propietats, un immens latifundi, a Albanya (Alta Garrotxa) i també al Baix Empordà. Hi havia una part de la finca que es

² «Postals». Vegeu Àngel GUIMERÀ, *Antologia poètica*, tria i pròleg de Pere Gimferrer, Barcelona: Selecta, 1974, p. 175.

³ Montserrat ALABAU OLIVÉ; Maria Rosa SERRA GUIU, *Ruplà. Recull d'anècdotes*, Ruplà: edició de les autores, 2014, p. 46.

trobava al terme de Bassegoda, partit judicial d'Olot (Coll Teies, Serrat Pins, Favars i Molí de Favars) i una part dins el terme d'Albanyà, partit judicial de Figueres (Ginebre, Caner). Actualment, en una d'aquestes finques que ja no són de propietat familiar s'hi fan excavacions geològiques. Després de treure'n les bardisses, de netejar els terrenys, s'ha documentat la presència d'un gran casal medieval del qual només en queden les restes.

Segons el *Llibre del sindicat remença* conservat a l'Arxiu Municipal de Girona, el 20 d'octubre de 1448 hi hagué una reunió dels homes de remença de Mata, Fontcoberta, Montagut, Centenys, Vilavenut, Serinyà, Sesvinyes, Lliurona, Corsavell, Sant Miquel Sesserres (Sant Martí Sesserres), Sant Llorenç del Mont, Sant Martí i Sant Miquel de Campmajor, Ventajol, Puigarnol, Calç, Besalú, Palera, el Torn, Mieres, Freixa, Fares, Capellades, Ossinyà, Lligordà i Crespià, sotsvegueria de Besalú. En presència de Jaume Coma, notari, i dels testimonis dits anteriorment, els acabats de citar, són convocats al prat anomenat els Tiradors Vells, a l'altra banda del pont de Besalú, els homes dels esmentats llocs de la sotsvegueria de Besalú, amb el so de trompeta emès per Joan Miquel, pregoner públic i jurat de les dites viles, amb llicència de Pere Dalmau Boixeda, sotsveguer de la sotsvegueria. De Corsavell hi va assistir Bernat Serrat, un home d'aquesta nissaga, que ara potser seria un independentista.⁴

Algú em va dir que hi havia un camí de bast d'Albanyà a Bassegoda, llavors molt concorregut, que passava per la vall de Favars. Als anys 60 del segle XX, aquestes terres estaven valorades en uns vint-i-cinc milions de pessetes. Vaig recordar així algunes converses familiars en què es parlava d'aquest model de vida estamental, d'un sentit patrimonial molt viu. El poeta Fages de Climent afirmava: «Ma vida és garbellada amb tantes vides / com vides els meus avis van tenir».⁵

Fa la impressió que, sobre el paper, qualsevol argumentació queda més solemne.

UN HEREU DE CAN SERRAT

Consultant un dia el *Cançoner del Ripollès*, em vaig trobar el text d'una cançó —que transcripció més avall—, en la qual es feia referència a un individu de can Serrat, un home que tenia mala anomenada. Per les poques precisions, no puc dir que fos un

⁴ Maria Mercè HOMS I BRUGAROLAS, *El sindicat remença de l'any 1448*, Girona: Ajuntament de Girona, 2004, doc. 27, p. [44] (consultable a la xarxa: <http://www.corts.cat/templates/uploads/media/64_201708052005sindicatremenca1448.pdf>).

⁵ Carles FAGES DE CLIMENT, «Pairal», *La Revista*, any VIII, 153-154 (1922), p. 38.

familiar directe o indirecte. No sé si és casualitat o no, però en la novel·la de Marian Vayreda (1853-1903) hi surt un malfeiner, en Pep del Serrat. Allí s'explica «com havia davallat a la vida dels taüls de taverna i de bordell».⁶

El cançoner de música tradicional català és d'una riquesa notable, una font de sorpreses, una poesia anònima de vegades no tan impersonal com ens pensem. Transmesa oralment de generació en generació, aquesta peculiaritat n'impedeix, a voltes, de conèixer l'autoria, la data exacta de la seva composició, la procedència. La transmissió de boca en boca, la reelaboració amb afegits i manlleus n'esborren la coneixença plena, detalls que, si ens fossin coneguts, ens podrien ajudar a situar-la en el seu context. Les variants, de vegades, són abundoses, com veurem. Les modificacions també formen part de la vida i mort de les cançons. No recordo ara qui digué que la principal corda de la lírica popular era l'eròtica.

A manca de lletra impresa, poetastres anònims, glosadors amb una certa consciència musical, que sabien els rudiments de la versificació, transmetien una notícia, una efemèride, un succés de carn i fetge, un desengany amorós, una crítica social o de costums de temàtica local. Quins eren els mitjans conductors?: a voltes un pastor cantaire que traslladava ramades, un carboner, una minyona, també a través de la dona dipositària de l'ànima rural catalana. Un lloc isolat com Corsavell permetia també la conservació d'uns fets, dels rústecs cantaires. L'amor de l'amo per una criada o per una noieta del lloc, que s'entenia amb un personatge ambiciós i llampant, era així un tema atractiu per cantar-lo.

A can Serrat de «Corsovell» o Corsavell hi vivia un hereu que fou un belitre. Era una família llarga i no sabem com es deia. Ara bé: «com més cosins, més endins», fa la dita. Ara és el casal d'en Serrat, abans era el Casalot. Si mirem un xic enrere, ens adonem que a cada família hi ha una mica de tot. Arreu sorgeixen ovelles negres, fantasmes de caràcter heroic. El poeta suec Erik A. Karlfeldt (1864-1931), en el seu poema «Els avantpassats», escrivia que aquests familiars, bons o dolents, eren reis de la seva pròpia llar: «diviso la seva processó / extraviant-se en el més obscur del temps / [...] moriren en silenci ablanits pels anys».⁷

Aquest propietari, el nom de pila del qual no queda identificat, era un pocavergonya sense escrúpols, que mantenia i feia seguir una noia, «la Guilla», noia astuta, llesta i de males arts, possiblement menor, amb la qual més d'un mantenia relacions. Les

⁶ Marian VAYREDA, *La punyalada*, ed. Margarida Casacuberta, Barcelona: Barcino, 2021, p. 21. És curiós que l'historiador Joaquim DANÉS TORRAS, en el seu *Llibre d'Olot* (Barcelona: Selecta, 1955) antologués aquest sermó en una crestomatia de textos d'autors olotins que surten a la fi del volum.

⁷ No conec cap edició catalana de l'obra d'aquest autor suec. El seu poema «Els avantpassats», un dels més celebrats, es pot consultar a la xarxa, traduït al castellà, en diverses versions.

autoritats, quan ho van saber, volien ingressar-la a l'hospici, però en saber-se vigilada, la múrria es va escapar a França, fugint a pocs quilòmetres —al Vallespir?—, on tenia uns parents. L'hereu Serrat, com a amo del lloc, actuava com si tingués el dret de cuixa? Sembla, però, que la relació era més que consentida. Els personatges tenen una estranya connexió amb alguns de l'obra de Guimerà (*Terra baixa*). En Sebastià podria ser perfectament l'hereu de can Serrat. La Guilla, una dona dèbil i inestable. ¿Fou la Guilla una heroïna tràgica que fugia d'una vida obscura i resignada? Recordo uns versos punyents del poeta francès François Villon (1431-1463), de la «Balada de la grossa Margot», que en traducció d'Andreu Subirats fan:⁸

Sóc un cràpula, i la cràpula em segueix.
 Qui és millor? Tots dos ens entenem bé,
 som fets l'un per a l'altre [!]: a mal gat, mala rata!
 Estimem la marranada i la marranada ens envolta;
 fugim de l'honor i l'honor ens defuig,
 en aquest bordell on vivim junts.

En aquelles èpoques, quan hom deshonrava una noia, el més decent era, per no fer-la encara més desgraciada, buscar-li un marit per casar-la per tal d'ocultar la falta comesa, una vegada l'havia tinguda a mercè dels seus capricis. Un foc els portava.

Durant els anys 1918-1919, la cançó que transcrivim més avall fou recollida a Ripoll per Manuel Cavalleria de Budallés, capellà de la vila, mort l'agost de 1936. Fou organista del monestir, capellà de l'església de Sant Eudald i folklorista. Va respectar el text sense mutilar-lo. El text i la música foren publicats per Maria Antònia Juan i Nebot (edició) i Jordi Mascarella i Rovira (revisió dels textos), en el *Cançoner del Ripollès*.⁹ Aquest cançoner aplega material recollit per diversos folkloristes del Ripollès: Tomàs Ragner, Josep Maideu, Manuel Cavalleria, Salvador Vilarrasa i Rosend Serra i Pagès. El manuscrit avui es troba a l'Arxiu Històric de Santa Maria de Ripoll. Recollida la cançó i els refranys l'any 1918, ben segur que va tenir un recorregut anterior que no podem determinar —de mitjan segle XIX? Perquè una cançó fructifiqui, cal que els fets tinguin una certa transcendència social, que arrelin en el subconscient col·lectiu.

⁸ François VILLON, *Les balades*, trad. Andreu Subirats, Barcelona: Labreu, 2010, p. 77.

⁹ *Cançoner del Ripollès*, ed. Maria Antònia Juan i Nebot i Jordi Mascarella i Rovira, Ripoll: Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, 1998, p. 443, cançó número 428.

El text també fou recollit a l'*Obra del cançoner popular de Catalunya*,¹⁰ a partir de materials procedents de Rossend Serra i Pagès.

Una altra versió, molt deturpada, amb lletra i música, la trobem al fons de música tradicional del CSIC-Institució Milà i Fontanals de Barcelona. «La Guilla» es converteix en aquesta ocasió en «la Grilla». L'informant fou Pere Soler.¹¹

La darrera versió que conec, un resum dels fets, és documentada pel folklorista Joan Amades. La va publicar en el *Cançoner de Catalunya*, dins la secció dels refranys geogràfics.¹²

A Lliurona hi ha la flor,
a Albanyà, la garbellia,
en tot lloc de Corsavell
no n'hi ha cap galant nina,
sinó una a can Serrat,
que per nom li diuen guilla.

Les quatre versions —potser n'hi ha alguna més— proven un cert arrelament en la tradició, ben segur per la coneixença d'un conflicte passional que sempre podia interessar. Amb les dades que únicament forneixen els textos, difícilment es poden reconstruir els fets i els ambients que els inspiraren. Ben poques vegades, però, podem contextualitzar una cançó de muntanya. En aquesta avinentesa, malgrat que la història sigui aspra com la majoria dels rerefons de les històries, que escrivia Víctor Català,¹³ ens n'hem mig sortit.

¹⁰ Josep MASSOT I MUNTANER, *Inventari de l'arxiu de l'Obra del cançoner popular de Catalunya*, Materials, IV/2, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 669 (Materials Serra i Pagès, S-18: «99-100: Papers, numerats 369-370 a Suïssa, amb una versió que comença “Al Xeribits hi ha el rebug / a l'Arbós las garvallias / al lloc de Corsovell / no hi ha cap galan ninya”»).

¹¹ La citació de l'expedient és: «La Grilla», C26-34, *Fons de Música Tradicional IMF-CSIC*, ed. Emili Ros-Fàbregas, <<https://musicatradicional.eu/ca/piece/10664>> (data d'accés: 29 desembre de 2022). Íncipit del text: «Al xeribits hi ha el rebug al Arbós»; íncipit musical: =0=0-4=0+4+1; localitat: «Casalot (masia o campos del; Monistrol de Calders)». Al meu entendre hi ha un error d'ubicació, perquè el transcriptor actual identifica can Serrat amb un casalot, una masia de Monistrol de Calders, avui en ruïnes, que també duu el mateix topònim, quan queda clar que l'acció passa a «Corsovell» (sic), a l'Alta Garrotxa.

¹² Joan AMADES, *Folklore de Catalunya. Cançoner*, vol. 2: *Cançons, refranys, endevinalles*, Barcelona: Selecta, 1979 (segona edició), p. 1213.

¹³ Per exemple en *Drames rurals* (1902), recull de dotze contes.

TEXT: «AL XERIBITS HI HA EL REBUIG, / A L'ARBÓS LES GARBELLIES»

La cançó, d'autoria anònima, narrativa, d'aire vulgar, té 34 versos. És escrita en una estrofa d'una sola tirada, en versos heptasil·labs, en rima assonant en (i). Els versos 5 i 6 ens mostren un refrany onomatopèic, una successió de mots mancats de significació. Era cantada amb l'estil de deixa i pren, és a dir, començant cada una de les estrofes amb els dos versets de l'estrofa anterior, recurs memorístic que fa més fàcil l'encadenament del text de les cançons llargues, i que també fa que aquestes siguin més llargues. Fou cantada per Jaume Mallarach i Plana, conegut com a Tiravant, fill de Surroca, de 45 anys, el 1919 aproximadament. Vivia a Ripoll, era traginer; abans havia estat minaire. Sortosament ens n'ha arribat també la música. A inicis del segle XX, aquest text punyent ja es recitava pel Ripollès. Denunciava uns fets poc honorosos succeïts a can Serrat. L'amo d'aquell territori, instigador d'un conflicte passional, tenia també tares morals.

El Xeribits o Xiribits i l'Arbós són dues masies de la Vall del Bac, a la Garrotxa. Mas Xiribit o Xiribic és també el topònim d'un mas de Sant Feliu de Guíxols que dona nom a una urbanització, al barri de Tueda. «Xiu, xiu, xiu, farà el xiulet, xiribit, xiribet» és el refrany onomatopèic d'una cançó nadalenca: «A Betlem me'n vull anar».

Mentre que al Xeribits hi ha el «rebuig», és a dir, les noies que, pels motius que siguin, es podien rebutjar, i a l'Arbós, les «garbellies», les més triades o garbellades, és al casalot de can Serrat on hi ha la que tenia més sal i pebre. Hi vivia «la Guilla», una noia que, com el seu malnom indica, per les malifetes que devia cometre, era tot un personatge. Fins i tot el masover li coneixia la mala vida que portava. Era una finca que demanava molts braços i la gent que treballava per a l'amo, gairebé en un règim feudal, tenien ulls o orelles.

Tornem, però, a la novel·la *La punyalada*. Hi ha un moment en què un bon rector fa una prèdica. Al·ludeix a l'astúcia de la guilla, que de retop ens fa pensar en el renom i en les maniobres de la nostra protagonista:

Més avui, ja ho veieu, germans caríssims!, la guilla ja no respecta el soplug del cau; avui ja la tempta la vostra pròpia hisenda, i cap de vosaltres, tant si la té com si no la té, una unça, està assegurat de no trobar-se d'anques al foc a l'hora menos pensada.¹⁴

¹⁴ VAYREDA, *La punyalada*, p. 31.

No deixa de ser una altra casualitat que aquest símil s'hagi infiltrat a la novel·la i a la cançó.

Transcripció de la versió del *Cançoner del Ripollès*:

Al Xeribits hi ha el rebuig,
a l'Arbós les garbellies,
al lloc de Corsovell
no hi ha cap galant ninya.
Lura la lai, lura la lai 5
Lairom laira lura lai lai.
Sinó una al Casalot
que per nom li diuen Guilla,
i bé ho sap l'hereu Serrat:
d'aquí ve la seu desditxa. 10
La justícia ho ha sabut,
que en Serrat la mantenia;
la justícia ho ha sabut:
la volen fer anar a l'hospici.
La Guilla ha agafada por: 15
en França se n'és fugida,
a França amb uns seus parents,
uns seus parents que hi tenia;
a França amb uns seus parents
i en Serrat la mantenia. 20
En Serrat diu en al mosso,
diu si es vol casar amb la Guilla:
—Si amb la Guilla et vols casar,
jo un bon dot li donaria:
li daré el Serrat dels pins 25
i una truja que hi tenia;
una truja amb deu godais,
deu godais que cria,
i además de tot això
un porc de cinquanta lliures. 30
—Jo amb la Guilla em casaré
mentre vianda vinga.
El mosso del Serrat
prou li sap la seva vida.

Ripoll, 1918

COMENTARI MUSICAL

El comentari musical a la peça, el vaig demanar, en aquesta avinentesa, al folklorista i musicòleg Pep Garcia, amic meu, de Sant Esteve d'en Bas. El *Cançoner del Ripollès* afegeix al text de la composició tres ratlles de la solfa. Aquest n'és el resum:

Es tracta d'una melodia de ritme binari, transcrita a compàs de 2/4. Estructuralment està formada per estrofa i tornada; i la tornada formada bàsicament amb elements musicals procedents de la mateixa melodia de l'estrofa. El seu àmbit melòdic és de 9ª i presenta tonalitat Major. És un cant d'estil sil·làbic; és a dir que, pràcticament en la seva totalitat, a cada síl·laba del text li correspon una nota musical. La seva estructura rítmica ens permet mesurar-la dins l'anomenat *giusto* sil·làbic; el sistema de notació rítmica que va establir l'etnomusicòleg romanès Constantin Brailou que parteix de la síl·laba com a unitat rítmica i amb dos valors pel que fa a les durades —1:2 o 2:1. Hem observat la presència del *giusto* sil·làbic a un gran nombre de cançons de tradició oral arreu dels territoris de parla catalana, especialment dins la tipologia de cançons narratives.

Cal Serrat de Corsavell. Fotografia d'Albert Molins.

Restes d'un casalot medieval que han aparegut després de la desembardissada d'una de les finques que havien pertangut a la família Jordà-Serrat.